

Hrvatsko novinstvo u doba socijalističke Jugoslavije (1945-1991)

Bizik, Tea

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:045652>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-19**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Preddiplomski studij informatologije

Tea Bizik

**Hrvatsko novinstvo u doba socijalističke Jugoslavije
(1945 – 1991)**

Završni rad

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Jelena Lakuš

Osijek, 2018.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Odsjek za informacijske znanosti
Preddiplomski studij informatologije

Tea Bizik

**Hrvatsko novinstvo u doba socijalističke Jugoslavije
(1945 – 1991)**

Završni rad

Područje društvenih znanosti, informacijske i komunikacijske znanosti,
grana knjižničarstvo

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Jelena Lakuš

Osijek, 2018.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Društveno-političke okolnosti u socijalističkoj Jugoslaviji (1945-1991).....	3
3. Obilježja novinstva u doba socijalističke Jugoslavije.....	5
3.1. Zakonski okviri.....	5
3.2. Represivni sustav i hrvatsko novinstvo.....	8
3.3. Od ideje »idejno-političkog odgajanja naroda« i njegovanja duha »bratstva i jedinstva« do postupne liberalizacije tiska.....	11
4. Novine u socijalističkoj Hrvatskoj.....	14
4.1. Hrvatski tisak poslije Drugog svjetskog rata.....	14
4.2. Hrvatski tisak u vrijeme Hrvatskog proljeća.....	15
4.3. Izdanja izdavačke kuće Vjesnik.....	15
4.3.1. Svijet (1953-1992).....	16
4.3.2. Plavi vjesnik (1954-1973).....	16
4.3.3. Arena (1959-2009).....	17
4.3.4. Studio (1964-1998).....	17
4.3.5. Vikend (1968-1998).....	17
4.3.6. Start (1969-1991).....	18
4.4. Hrvatsko novinstvo osamdesetih godina i liberalizacija medijskog prostora.....	18
5. Zaključak.....	20
6. Literatura.....	21
7. Prilozi.....	22

Sažetak

U socijalističkoj Jugoslaviji, pa tako i u Hrvatskoj kao njenoj saveznoj republici, razvijao se medijski sustav karakterističan za zemlje pod vlašću komunističkih režima. Za razliku od zapadnog medijskog sustava, temeljenog na višestranačju te na demokraciji i političkom pluralizmu u kojem mediji čine dio sustava kontrole vlasti i povezani su s privatnim poduzetništvom, komunistički medijski sustav zasnovan je na jednostranačju, autoritarnom vodstvu i nesmjjenjivosti jedine stranke – Komunističke partije. Mediji se u tom sustavu nalaze u državno-partijskom vlasništvu, a novinstvo predstavlja dio sustava partijske propagande, transmisiju volje vrha Partije i element sustava preodgoja građana. Cilj ovoga rada je dati kratak pregled hrvatskog novinstva u doba socijalističke Jugoslavije te sažeto analizirati njegova temeljna obilježja.

Ključne riječi: hrvatsko novinstvo, Jugoslavija, cenzura, sloboda medija, komunizam

1. Uvod

Nakon završetka Drugoga svjetskog rata pod vlašću komunističkog režima u Hrvatskoj i cijeloj Jugoslaviji, uz formalna jamstva slobode tiska, uspostavljen je na polju medija sustav zasnovan na autoritarnom vodstvu, centralnom upravljanju, jednostranačju, odnosno nezamjenjivosti jedine stranke – Komunističke partije.

Usprkos sukobu sa Sovjetskim Savezom te političkom udaljavanju od Istočnog bloka, politika vlasti prema novinstvu i nakon sukoba bila je obilježena strogim hijerarhijskim i centralnim ustrojem. To se najviše očitovalo u kontroli medija, jer su vlasti tijekom cijelog razdoblja socijalističke Jugoslavije nastojale zadržati punu kontrolu nad njima, što je ovisilo o vanjskoj, ali i o unutrašnjoj politici Jugoslavije tijekom nekoliko desetljeća. Od novinara se tražilo da rade u korist sustava, što je utjecalo na kompletnu svijest društva, usmjeravajući ga na veličanje politike novog režima i marksističke ideologije. Neprestano se govorilo protiv kapitalističkog sustava i nacionalizma, a promovirala se nova ideologija i socijalistički poredak koji donosi pravdu i jednakost svih članova društvene zajednice, čime se u stvarnosti opravdavala uspostava partijske diktature.¹ Ono što se najčešće javno isticalo i na što se pozivalo bile su ideje o slobodi i jednakosti, a mediji su bili jedino rješenje da se te ideje realiziraju u javnosti. Ipak, sustav nije bio podjednako represivan tijekom cijelog razdoblja postojanja socijalističke Jugoslavije. 1960-ih i 1970-ih godina dogodio se proces liberalizacije medija, a na to su presudan utjecaj imale politička događanja. Novinstvo je tijekom tog razdoblja prolazilo fazu shvaćanja svoje uloge kao neovisnoga društvenog čimbenika. Sam vrhunac liberalizacije medija dogodio se slomom Hrvatskog proljeća kada je proces jačanja slobode medija naglo prekinut. Unatoč tome, desetak godina nakon ponovno je došlo do liberalizacije.

Cilj ovog završnog rada je dati pregled hrvatskoga novinstva u razdoblju socijalističke Jugoslavije, od završetka Drugog svjetskog rata, do 1991. godine, odnosno do stvaranja samostalne i neovisne hrvatske države. Namjera je i pokazati položaj novina i novinara u uvjetima komunističkog režima u Hrvatskoj i Jugoslaviji te utjecaj političkih zbivanja socijalističkog razdoblja na novinstvo. Središnji dio rada čine tri poglavlja. Prvo poglavlje posvećeno je društveno-političkim okolnostima u socijalističkoj Jugoslaviji, u razdoblju od 1945. do 1991. godine, koji su dijelom i oblikovali samo novinstvo. Drugo poglavlje posvećeno je obilježjima novinstva. Pojašnjeni su zakonski okviri koji su u doba socijalističke Jugoslavije postojali, a također je i pojašnjeno represivno ozračje u kojem je novinstvo egzistiralo. U ovom

¹ Matković, Hrvoje. Povijest Jugoslavije. Zagreb: Naklada PiP Pavičić, 2008. Str. 282.

je poglavlju također riječ o ulozi koju su mediji socijalističke Jugoslavije, pa tako i tisak, imali u „idejno-političkom odgajanju naroda“ u duhu socijalizma i u njegovanju duha „bratstva i jedinstva“. Poglavlje ukazuje i na postupnu liberalizaciju novinstva u posljednjim desetljećima postojanja Jugoslavije. Četvrto poglavlje donosi pregled najvažnijih novina socijalističke Hrvatske. Poseban je naglasak stavljen na hrvatski tisak neposredno po završetku Drugog svjetskog rata, te onaj u vrijeme Hrvatskog proljeća 1971. godine, kada je zatražena veća autonomija i samostalnost. Također, dan je i pregled izdanja Vjesnika, značajne i nekada najveće novinsko-izdavačke kuće na području jugoistočne Europe.

2. Društveno-političke okolnosti u socijalističkoj jugoslaviji (1945-1991)

Završetkom Drugoga svjetskog rata i svrgavanjem izbjegle dinastije Karađorđevića s vlasti, 29. studenoga 1945. godine uspostavljena je Federativna Narodna Republika Jugoslavija (FNRJ). Tito, dotadašnji predvodnik partizanskih snaga koje su se bile uključile u borbu protiv fašizma i nacizma, s ciljem oslobođenja okupiranih dijelova zemlje od strane okupatora, imenovan je za premijera, a 14. siječnja 1945. i za predsjednika, čiju će funkciju obnašati do kraja svog života 1980. godine. Za razliku od većine ostalih europskih država u kojima je nakon rata osnovan komunistički režim, Tito je na vlast došao gotovo bez pomoći SSSR-a. Sovjetsko-jugoslavenski raskol koji je uslijedio 1948. godine bio je ponajprije posljedica činjenice da su sovjetske vlasti željele kontrolirati jugoslavensku unutrašnju i vanjsku politiku, čemu se jugoslavenska vlada protivila jer od Jugoslavije nije željela stvoriti sovjetsku satelitsku državu, držeći da je sovjetska politika preagresivna i hegemonistička, te da kao takva udaljuje SSSR od socijalizma i pretvara državu u zemlju terora koja vodi birokraciji i imperijalizmu.² Zbog toga je KPJ (od 1952. godine Savez komunista Jugoslavije (SKJ), najjača, a kasnije i jedina politička opcija koja je tijekom rata predvodila antifašistički pokret na području tadašnje Jugoslavije te oslobodila jugoslavenski prostor od fašističkih agresorskih snaga,³ odlučila odbaciti sovjetski model vlasti kojeg je do tad slijedila i pronaći novi oblik izgradnje socijalističkog društva. Jedan od tih načina bilo je uvođenje radničkog samoupravljanja kojim su se tvornice predale upravljanju većinskoj radničkoj klasi.⁴ Socijalistička je Jugoslavija, osim toga, vodila puno liberalniju politiku u odnosu na sovjetsku ili, pak, kinesku komunističku partiju za što je ponajprije bio zaslužan Tito. Naime, 1961. godine Tito je, zajedno s indijskim i egipatskim predsjednikom, osnovao takozvani Pokret nesvrstanih, treću, neovisnu, struju kojoj su se uglavnom priključile zemlje trećeg svijeta te poneka južnoamerička država, a koje nisu pripadale niti zapadnom (kapitalističkom), niti istočnom (komunističkom) bloku. U takvom okruženju zemlja se počinje polako otvarati, kako gospodarski, tako i kulturološki.⁵

Svoj je prvi ustav socijalistička Jugoslavija dobila u siječnju 1946. godine. No, možda je još važniji ustav donijet u travnju 1963. godine, kojim se ime dotadašnje FNRJ promijenilo u Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ). Tim je ustavom donijet niz promjena u

² Ban, Vjekoslav. Totalitarni režimi u Hrvatskoj u 20. stoljeću. Koprivnica, 2015. Str. 12.

³ Od 1945. godine KPJ je imala šest manjih republičkih "podružnica".

⁴ Matković, Hrvoje. Nav.dj., str. 305-306.

⁵ Isto.

ustroju Jugoslavije.⁶ Osim što je državi promijenjeno ime, naglašen je i njezin socijalistički karakter, a u sve segmente društva uvedeno je samoupravljanje. Iza donošenja novog i posljednjeg jugoslavenskog ustava 21. veljače 1974. godine prema kojemu su republike dobile pravo na samoodređenje do odcjepljenja, a što će biti osnova za kasnije traženje samostalnosti SR Slovenije i SR Hrvatske,⁷ stajale su desetljetne međurepubličke napetosti u ekonomskom, političkom i gospodarskom smislu. Bilo je to posebice izrazito nakon objave Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika 1967. godine kojom se zahtijevao ravnopravan položaj hrvatskog jezika u jugoslavenskoj federaciji te njegovo slobodno oblikovanje u skladu s hrvatskom tradicijom. Taj je sukob oko jezika pojačao vidljivost drugih problema s kojima se Jugoslavija suočavala, što je rezultiralo nemirima diljem Jugoslavije. Vrhunac tih nemira bilo je Hrvatsko proljeće 1971. godine, masovni pokret koji je, između ostalog, tražio veću autonomiju SR Hrvatske u financijama, pravednu raspodjelu novca unutar Jugoslavije i veću samostalnost, a koji je rezultirao smjenom republičkog vodstva Hrvatske i velikim čistkama na svim poljima i pozicijama.

Nakon smrti Josipa Broza Tita 1980. godine upravljanje državom preuzelo je Predsjedništvo, a na čelnoj su se poziciji svake godine izmjenjivali predstavnici iz jedne od republika.⁸ Paralelno je jačao nacionalni zanos diljem republika dok se u svijetu komunistički sustav počeo urušavati. Padom berlinskog zida 1989. godine zemlje istočne Europe počinju uvoditi demokratski sustav, a napuštati komunizam pa se te stremnje prenose i u Jugoslaviju. Uz već postojeće gospodarske i ine probleme, rastući nacionalizam, želju za većom samostalnošću SR Hrvatske i SR Slovenije te težnju za većom dominacijom Srbije, rat je, čini se, bio neizbježan. Jugoslavija će tako devedesetih, nakon iscrpljujućeg rata, potpuno nestati s karte Europe.⁹

⁶ “Ustavni zakon Narodne Republike Hrvatske o osnovama društvenog i političkog uređenja i republičkim organima vlasti”, Narodne novine, 9/1963., br. 9.

⁷ Socijalistička se Jugoslavija inače sastojala od šest republika (Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Srbija, Crna Gora i Makedonija) te dvije autonomne pokrajine (Vojvodina i Kosovo).

⁸ Matković, Hrvoje. Nav.dj., str. 305-306.

⁹ Isto.

3. Obilježja novinstva u doba socijalističke jugoslavije

3.1. Zakonski okviri

Doba socijalističke Jugoslavije obilježeno je nizom zakonskih propisa koji su točno uređivali položaj i ulogu novinstva i novinara, a iako službeno cenzure nije bilo, ona se neslužbeno provodila gotovo pola stoljeća. Još prije dolaska na vlast, 8. veljače 1945. Komunistička partija objavljuje *Odluku o obveznom dostavljanju štampanih stvari na području Jugoslavije* sa svrhom preventivne analize onoga što će biti objavljeno i dostupno javnosti. Prvi *Zakon o štampi* u poslijeratnoj Jugoslaviji donesen je na Trećem zasjedanju AVNOJ-a 7. do 27. kolovoza 1945. godine. Imao je pet glava i 27 članaka. Zakon nije izričito predvidio tko može izdavati novine već obveze onih koji to žele, ali je naveo i tko na to nema pravo. Onaj koji je želio izdavati novine morao je 14 dana prije početka podnijeti javnom tužitelju prijavu s traženim podacima. Izdavači, urednici i stalni članovi uredništva nisu mogle biti osobe koje nisu uživale politička i građanska prava, osobe koje su bile dužnosnici ili istaknuti članovi fašističkih i kvistlinških organizacija, koje su bile izdavači, urednici i istaknuti suradnici i pisci fašističkih, profašističkih knjiga i novina ili knjiga i novina kojima je raspirivana nacionalna, rasna i vjerska mržnja, kao i osobe koje su se služile tiskom za širenje pornografije, ucjenjivanja i u slične nemoralne svrhe.¹⁰ Mnogobrojni su bili slučajevi koji su predviđali zabranu raspačavanja novina: od propagiranja raznih oblika mržnje, pozivanja građana na pobunu i diverzije, za slučaj uvrede i klevete prijateljskih zemalja, pomoć vanjskim neprijateljima,¹¹ poziv na neispunjavanje vojne obveze, širenje alarmantnih vijesti koje ugrožavaju državne ili narodne interese do klevete ili uvrede vrhovnih predstavničkih tijela FNRJ i narodnih republika. Pri izmjeni i dopuni Zakona 1946. godine unesen je i stavak kojim je radi zaštite odgoja omladine zabranjeno raspačavanje tiska namijenjenog mladima, a koji sadrži napise štetne po njihov odgoj.¹² Novine koje su tri puta uzastopce bile zabranjene mogle su poslije toga biti i potpuno zabranjene. Zakon je predviđao pravo na ispravak, a ako ispravak nije objavljen, zainteresirani je mogao podnijeti sudu tužbeni zahtjev za tiskanje ispravka.¹³ Zatvor od četiri mjeseca bila je najniža kazna za one koji su se

¹⁰ Novak, Božidar. Nav.dj., str. 455.

¹¹ Treba dodati da je, u kontekstu Jugoslavije, Partija razlikovala i drugačije postupala s narodnim neprijateljem i s klasnim neprijateljem. Pod narodne neprijatelje podrazumijevali su sve okupatore i domaće izdajnike. Obračun s njima je bio surov i komunisti su ih najčešće likvidirali bez sudskih presuda. Ipak, kako bi u narodu ostali prikazani u dobrom svjetlu, pred sud su izveli neke čelnike grupacija, ministre i generale. Pod klasne neprijatelje se uglavnom ubrajala buržoazija ili klerikalci tj. pripadnici starog građanskog pokreta. Mnogi od njih su bili etiketirani kao ustaše, premda nikad nisu to ni bili. Tisak je u ovim slučajevima imao važnu ulogu jer je prenosio stav vlasti i navodio javnost na njegovo prihvaćanje. Matković, Hrvoje. Nav.dj., str. 284.

¹² Novak, Božidar. Nav.dj., str. 455.

¹³ Isto, str. 455-456.

ogriješili o Zakon. Za pojedine prekršaje moglo se dobiti i do godinu dana zatvora, posebice za slučajeve neistinitog prikazivanja stvari ili događanja, ili ako se omalovažavaju pojedinci, ustanove ili poduzeća. Za odavanje vojnih tajni dobivalo se od jednog mjeseca do dvije godine, za uvredu i klevetu do tri godine. Za najteže slučajeve kršenja Zakona pisac je mogao biti lišen slobode do pet godina.¹⁴ *Zakon o štampi* ne zabranjuje uvoz publikacija tiskanih u inozemstvu, niti propisuje da im treba posebno odobrenje, no ako su one tiskane na nekom jeziku naroda Jugoslavije i njima namijenjene, takvo odobrenje od strane vlasti je nužno.

U kontekstu novodonesenih zakona, treba spomenuti i *Zakon o izdavanju i raspačavanju omladinske i dječje književnosti i štampe* od 8. travnja 1947. i *Pravilnik o izdavanju i raspačavanju omladinske i dječje književnosti i štampe u NRH* od 4. kolovoza 1948. godine koji traže prethodnu dozvolu za izdavanje takvih publikacija, odnosno obvezu dostavljanja planova izdavačkih poduzeća.¹⁵

Krajem 1949. godine se donosi *Naredba o obveznom dostavljanju štampanih stvari Bibliografskom institutu FNRJ*, koja je propisala da svako izdavačko poduzeće Bibliografskom institutu FNRJ mora dostavljati po jedan primjerak svega što izađe iz tiska, i to odmah nakon tiska, a prije raspačavanja, u stanju namijenjenom raspačavanju. Ukoliko djelo izlazi na više jezika, na različitim pismima ili u više izdanja, primjerke je potrebno dostaviti za svako izdanje posebno.¹⁶

Godine 1955., nakon što su se jugoslavenske vlasti, po smrti Staljina 1953. godine i prestanka opasnosti od vojne intervencije SSSR-a, posvetile borbi protiv unutarnjeg neprijatelja, na snagu je stupio *Osnovni zakon o izdavačkim poduzećima i izdavačkim ustanovama*. Iako je navedeni zakon dao izdavačima potpunu slobodu u izboru publikacija koje će se izdavati, on također inzistira da izdavači objavljuju godišnji izvještaj o publikacijama izdanim u protekloj godini, kao i program publikacija za iduću, što omogućuje pravovremeno reagiranje na pokušaje objavljivanja nepodobnih publikacija. Zabrane 1958. godine postaju sve učestalije, a naročito one serijskih publikacija iz inozemstva. U pravilu su se zabrane odnosile na pojedine brojeve, no nikad nije bilo naznačeno zbog kojeg teksta publikacija zabranjena.¹⁷

¹⁴ Isto, str. 456.

¹⁵ Hebrang Grgic, Ivana. Zakoni o tisku u Hrvatskoj od 1945. do danas. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 42, 3(2000), str. 121-122.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Sinovčić-Perković, Jakov. Cenzura knjige u Hrvatskoj: 1918. – 1990. Zagreb, 2014. Str. 33.

Krajem 1960. godine je objavljen *Zakon o štampi i drugim oblicima informacija*, dotad najopširniji zakon o tisku i objavljivanju informacija u Jugoslaviji. Zakon naglašava kako u Jugoslaviji cenzura tiska ne postoji, no unatoč tome zabranjuje raspačavanje raznih političkih tiskovina. Državne vlasti ni prema vjerskoj literaturi nisu bile pretjerano naklonjene. Nakon rata, sve privatne i crkvene tiskare je oduzela država, pa su rijetke vjerske publikacije tiskane u državnim tiskarama. Iako vjerska literatura tehnički nije bila zabranjena, državne su institucije na svaki način nastojale otežati njihovo izdavanje i prodaju. Početkom 1960-ih godina, SFRJ ipak počinje pregovarati sa Svetom Stolicom te dopušta slobodno tiskanje nekih vjerskih publikacija, no samo onih potrebnih za bogoslužje i vjerske škole.¹⁸

No, iako je cenzura tijekom vremena jenjavala, i nadalje se donose zakonski akti koji reguliraju pitanje tiska. Jedan od njih jest i *Zakon o sprečavanju zloupotrebe slobode tiska i drugih oblika informiranja*, objavljen u travnju 1973. godine, koji se nadovezivao na postojeći *Zakon o tisku iz 1960.* i ponavlja što se ne smije objavljivati. Uvedene su također i neke novine, pa tako novi zakon građanima i organizacijama omogućuje pokretanje inicijativa za izricanje privremene zabrane i općenito olakšava cenzuru te daje veće ovlasti njenim provodiocima.¹⁹

Kako su jugoslavenski zakoni vrijedili samo unutar državnih granica, pojavio se problem potencijalno opasnih publikacija tiskanih u inozemstvu. U kolovozu 1974. objavljuje se *Zakon o unošenju i raspačavanju inozemnih sredstava masovnog komuniciranja i o inozemnoj informativnoj djelatnosti u Jugoslaviji* kojim se zabranjuje unošenje i raspačavanje inozemnog tiska opasnog po državu i društvo.²⁰

Kako se stanje u državi Titovom smrću 1980. godine destabiliziralo, javlja se veća potreba za kontrolom javne riječi. S tom se namjerom 1982. godine, uz savezni *Zakon o osnovama sistema javnog informiranja* koji je vrijedio do 16. srpnja 1991., objavljuje *Zakon o javnom informiranju*, naizgled prilično afirmativan prema slobodi javne riječi, no koji ponovno navodi slučajeve u kojima se ne smije koristiti sloboda javnog informiranja.²¹ No, slobodu tiska i dalje je ograničavao sustav tzv. društvene kontrole.²² Na čelu tog sustava stajao je Savez komunista, a represije su se provodile prema Kaznenom zakonu i Zakonu o sprečavanju zloupotreba slobode informacija i Zakonu o informiranju koji je sadržavao kategoriju

¹⁸ Isto.

¹⁹ Novak, Božidar. Nav.dj., str. 197.

²⁰ Domović, Annabel. Cenzura u SFRJ i frankističkoj Španjolskoj. Zagreb, 2015. Str. 59.

²¹ Barbarić, Ana. Cenzura knjige u Hrvatskoj: 1918. – 1990. Zagreb, 2014. Str. 34.

²² Najbar-Agičić, Magdalena. Povijest novinarstva – Kratki pregled. Zagreb: Sveučilište Sjever, 2015. Str. 175-176.

neprijateljske propagande. Postojale su tzv. crne liste nepoćudnih novinara i osoba koje nisu imale pristup u medijski prostor. Mediji u Hrvatskoj često su se suočavali s kritikom od strane nekih beogradskih medija preko kojih su progovarali pripadnici rigidnih partijskih frakcija i srpskih nacionalističkih krugova.²³

Godinu dana kasnije, odnosno 12. srpnja 1983. godine je objavljen novi *Zakon o izdavačkoj djelatnosti*, koji se od dotadašnjih razlikovao po tome što je mnogo više pažnje pridavao publikacijama čije se izdavanje i raspačavanje smije i treba poticati, te također vrlo precizno odredio koje su to publikacije društveno vrijedne i korisne. Iako je i ovaj zakon djelovao razmjerno benigno, već postojeće mjere preventivne cenzure i dalje ostaju na snazi.²⁴

Zakoni bivše Jugoslavije dosljedno su i sveobuhvatno ograničavali slobodu medija, u skladu s političkim supstratom.²⁵ Za razliku od kasnijih zakona, politički supstrat zakona u to je doba bitno određivao definicije temeljnih pojmova u području javnog informiranja kao što su sloboda, objektivnost, prava, dužnosti i drugo. No, mnogo važniji dokumenti po sudbinu slobodnog izražavanja i slobodnog informiranja u Jugoslaviji bila su interna pisma i popisi zabranjenih autora i knjiga koja su razna tijela, odbori i komisije međusobno razmjenjivali, a koja su, naravno, bila tajna i čije se postojanje negiralo.²⁶

3.2. Represivni sustav i hrvatsko novinstvo

Nad javnim životom, posebice nad novinstvom, posebno je rigoroznu kontrolu imala OZNA – Odjeljenje za zaštitu naroda, tajna politička služba koju je Tito osnovao 13. svibnja 1944. godine (kasnije nazvana UDBA, Uprava državne bezbednosti).²⁷ OZNA/UDBA se novinarima i novinarstvom bavi od prvoga dana. Najprije su na udaru bili novinari koji su radili u listovima NDH ili u talijanskim publikacijama. OZNA je imala zadatak da ih sve popiše i da prati njihovu daljnju sudbinu, a ta je sudbina bila potpuni progon i onemogućavanje da se i dalje bave novinarstvom. Uz njih su na meti bili novinari koji su imali veze s bivšim važnim političarima građanskih političkih stranaka koje su postale neprijateljima u jednostranačkom društvu.²⁸ Drugi udar došao je za novinare i novinare urednike građanskih listova koji su se

²³ Isto., str. 176

²⁴ Sinovčić-Perković, Jakov. Nav.dj., str. 35.

²⁵ Hebrang Grgić, Ivana. Nav.dj., str. 121-122.

²⁶ Grbelja, Josip. Nepoznati dokumenti o odnosu Milovana Dilasa i Petra Šegedina: cenzor i njegova žrtva. // Republika 54, 11/12(1998), str. 120.

²⁷ Novak, Božidar. Nav.dj., str. 453.

²⁸ Isto.

povezivali s oporbenim političarima HSS-a nakon rata. Zatim pod udar političke policije dolazi treća skupina novinara koja će stradati u obračunu vlasti s političkim neistomišljenicima i zapadnim imperijalizmom. Stradali su i oni koji su inzistirali na hrvatskoj državnosti, na izvornom hrvatskom antifašizmu i na politici tolerancije prema poraženima u ratu. Daljnja skupina koju je OZNA/UDBA imala na popisu bili su novinari koji su po ocjeni tih i partijskih tijela bili “kolebljivi” u osudi Informbiroa i Staljina,²⁹ odnosno oni koji su i nadalje zagovarali sovjetski model socijalističkog razvoja i puta.

Stvara se veliki broj policijskih dosjea o nepoćudnom ponašanju novinara. Listovi tog vremena morali su poslušno prenositi odluke o sudskim i političkim progonima i podržavati ih političkim komentarima. Sličan pasivan odnos funkcionirao je i za sve progone političkih neistomišljenika, pa i novinara.³⁰ Tijekom 1950. i 1951. godine UDBA je izvršila rekonstrukciju čitave novinarske scene NDH koju su činila 330 novinara, te je izradila popise strijeljanih novinara (njih 40, od kojih su trojicu strijeljale ustaše), popis onih novinara koji su emigrirali (njih 131), popis novinara kojima je dozvoljen daljni rad, njih samo 27, te popis onih kojima to nije bilo dopušteno, njih čak 100. Njih 45 je do 1945. promijenilo profesiju.

U početnom razdoblju komunističke vlasti u Hrvatskoj nakon 1945. godine, nominalno se i zakonodavno propagiralo načelo slobode medija, kao što je već spomenuto. No, ako cenzure i nije bilo u formalnom pogledu, ona je postojala u svakodnevnoj praksi.³¹ Jamstvo kontrole medija je bilo državno vlasništvo nad izdavačkim poduzećima i tiskarama, a važnu ulogu je imala i autocenzura. Socijalistički model medija, upravo zbog lakše kontrole, uz odsutnost privatnih medija, karakterizira tendencija koncentriranja svih medija u velika, strogo kontrolirana, poduzeća.³² Formirano je nekoliko velikih državnih tiskovina koje su se tiskale u velikim nakladama i koje su uglavnom prenosile službene stavove, davale upute i direktive političkim aktivnostima te su služile za prenošenje i propagiranje službenih stajališta stanovništvu.³³

Međutim, nakon političkoga pada čelnog čovjeka Uprave državne sigurnosti, Aleksandra Rankovića 1966. godine, hrvatski mediji su dobili nov poticaj za promjenu svojega položaja u društvu. Na šesnaestoj skupštini Društva novinara Hrvatske (DNH), održanoj 1967. godine, velika je pozornost posvećena ostvarivanju ustavnih odredbi o javnosti rada političkih institucija,

²⁹Isto, str. 453-454.

³⁰Isto, str. 454.

³¹Lopušina, Marko. Crna knjiga: Cenzura u Jugoslaviji 1945.-91. Beograd: Fokus, 1991. Str. 221.

³²Malković, Stjepan. Medijski prijevori. Zagreb: Friedrich Ebert Stiftung, 2004. Str. 16.

³³Spehñjak, Katarina. Javnost i propaganda: Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske: 1945.-1952. Zagreb: Hrvatski institut za povijest/Dom i svijet, 2002. Str. 264.

no jednako je naglašena želja da „uloga štampe, radija i televizije nije u tome da budu servis foruma, ne da budu pasivni ili nezainteresirani promatrač društvenih zbivanja već da se angažiraju i budu u tim kretanjima jedan od odlučujućih faktora.^{34c} Novinari su ovakvim nastojanjima, svjesno ili nesvjesno, djelovali prema promjeni političke prakse, ali ne i samoga političkog sustava. DNH nikad nije javno propagirao ništa što bi u pitanje dovelo vladajući socijalistički poredak. Zbog toga ne začuđuje što je DNH, budući da je zagrebački list *Telegram* u ožujku 1967. godine objavio *Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*, taj čin ipak osudio.³⁵

Unatoč osudi *Deklaracije*, DNH je nastavio provoditi promjene u liberalizacijskom smjeru. Na svojoj Drugoj plenarnoj sjednici 1967. Društvo je iznijelo stav da se hrvatsko novinarstvo treba zalagati za potpuno odlučivanje građana o svim pitanjima javnog života, ukidanje raznih privilegija i birokratskih odnosa, javnost rada svih organa, organizacija i pojedinaca, punu zaštitu čovjeka i njegove ličnosti, radikalne promjene u sadržaju i načinu rada društveno – političkih organizacija, dosljedno uvođenje društvene kontrole i kritike.³⁶ Hrvatsko novinarstvo je tada u ostvarivanju principa neovisnijih medija, prema stajalištu DNH-a, prednjačilo u Jugoslaviji.³⁷ Razvoj novinarske profesije je pratilo i osnivanje brojnih novih i razvoj već postojećih novinarskih publikacija. O nekima od njih bit će riječi u poglavljima koji slijede.

3.3. Od ideje »idejno-političkog odgajanja naroda« i njegovanja duha »bratstva i jedinstva« do postupne liberalizacije tiska

Kao što je već spomenuto, komunističke su vlasti nastojale uspostaviti nadzor nad cjelokupnim javnim životom u zemlji, pa tako i nad medijima,³⁸ itekako svjesni vrijednosti medija za stvaranje masovne politike.³⁹ U tom sustavu nije bila ostavljena nikakva mogućnost za slobodno djelovanje medija i novinstva. Tisak je, prema Novaku, bio „transmisija partije“, sredstvo agitacije i propagande, karika za “idejno-političko odgajanje naroda” u duhu “bratstva i jedinstva”, čuvanje “stečevina NOB-a”, posebice borbe protiv svih koji su namjeravali tu vlast

³⁴ Mihaljević, Josip. Liberalizacija i razvoj medija u komunističkoj Hrvatskoj 1960-ih i na početku 1970-ih. // Društvena istraživanja 24, 2(2015), str. 247. URL: <https://hrcak.srce.hr/144467> (2018-09-17)

³⁵ Isto.

³⁶ Isto.

³⁷ Isto.

³⁸ Najbar-Agičić, Magdalena. Nav.dj., str. 276.

³⁹ Radić, Marko. Novinarstvo u Hrvatskom proljeću: Neda Krmpotić i Vjesnik u srijedu: diplomski rad. Zagreb: Hrvatski studiji, 2017. Str. 90.

slabiti ili ugroziti.⁴⁰ Zbog toga svi centralni, republički i lokalni listovi na prvim stranicama donose najvažnije unutarnjopolitičke i vanjskopolitičke vijesti, druga stranica je rezervirana za gospodarstvo i unutarnju politiku, na trećoj dijelom kultura, a na četvrtoj posljednje vijesti i razne obavijesti.⁴¹ Centralni i republički listovi izlaze na četiri do šest stranica, svaki dan, dok oni lokalne naravi izlaze tri puta tjedno na četiri do šest stranica. No, kako se postupno poboljšavalo i obnavljalo jugoslavensko gospodarstvo, tako se listovi počinju tiskati na većem broju stranica jer od države postupno dobivaju više papira.

Pisanje listova usmjeravaju tijela Narodne fronte.⁴² Tisak, posebice *Vjesnik* i *Naprijed*, ali i radio, trebali su odigrati veliku ulogu u propagiranju i objašnjavanju političkih, gospodarskih i drugih aktivnosti vlade, kao što je, primjerice, bila politika agrarne reforme i kolonizacije, koja je predstavljala ključan problem i reformni potez Jugoslavije u poraću ili, pak, propaganda za smanjivanje zemljišnog maksimuma na 30 hektara kod većih posjeda i smanjivanja tog maksimuma na 10 hektara u vlasništvu Katoličke crkve.⁴³

Prvo razdoblje nakon sukoba sa Staljinom u ljeto 1948. još nije bitno utjecalo na fizionomiju listova, odnosno ostali su pri spomenutom sovjetskom modelu (odnosno iznošenju neistinitih i prikrivenih informacija). Sada se traži da novine i samostalno djeluju, posebice kad se Narodna fronta uključila u kampanju objašnjavanja motiva sukoba. Što je veća i oštrija kampanja protiv Jugoslavije, to se od novinarstva traži veće angažiranje u toj propagandnoj borbi. Građane je trebalo uvjeriti da imaju razloga davati podršku Titu jer bi ih sovjetskom okupacijom zadesilo gore zlo od onoga koje imaju.⁴⁴ Tako Agitprop⁴⁵ objavljuje i svoj *Plan borbe protiv Informbiroa na kulturno-prosvjetnom sektoru*, a iz njegove točke 10. dobro se zrcali odnos Agitpropa s jedne i intelektualno-umjetničkog stvaralaštva s druge strane:

“Književnici će kroz članke u novinama, časopisima itd., te kroz pjesme, crtice, prikaze itd. stalno voditi borbu, raskrinkavati i razgolićavati kampanju, napade Kominforma. Pisaće jednočinke, igrokaze, radio-prikaze, humor itd., u kojim će na književan način,

⁴⁰ Novak, Božidar. Nav.dj., str. 460.

⁴¹ Isto.

⁴² Narodna fronta bila je savez demokratskih stranaka protivne uspostavi fašističkoga režima 1930-ih godina, u razdoblju agresivne politike fašističke Italije i nacističke Njemačke. Narodna fronta. // Proleksis enciklopedija online. 2015. URL: <http://proleksis.lzmk.hr/38447/> (2018-09-17)

⁴³ Novak, Božidar. Nav.dj., str. 461.

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Agitprop su bila posebna partijska agitacijsko-promidžbena odjeljenja. Zadaća aparata agitpropa bilo je ideološko uzdizanje partijskog članstva i politički odgoj „narodnih masa“, a imao je i nadzor nad područjem kulturne djelatnosti. Citirano prema: Najbar-Agičić, Magdalena.:Kultura, znanost, ideologija. Zagreb: Matica hrvatska, 2013. Str. 32.

putem priče ili šale, razgolićavati Informbiro. [...] Svaki broj časopisa *Kolo*, *Kulturni radnik*, *Izvor* itd. treba da ima članak raspravu ili slično o Kominformu.”⁴⁶

Uz to je i sam državni sustav u Jugoslaviji poprimao liberalnije i snošljivije oblike pa se u skladu s time mijenjao sadržaj listova i radijskih emisija.⁴⁷

Sukob SSSR-a i Jugoslavije temeljno je utjecao na budući razvitak i hrvatskog novinarstva. Promijenio je način razmišljanja, te utjecao na političko vrednovanje sukobljenih ideologija. Novinarstvo je bilo usmjeravano na to da piše o jednom novom totalitarizmu – boljševičkom. Sada se slobodno izvješćivalo o tome kako djeluje represivni sustav koji je prijetio svakom građaninu Jugoslavije i Hrvatske.⁴⁸

Poslije 1952. godine započelo je razdoblje prvih društvenih reformi i svojevrsno „omekšavanje“ boljševičkoga pritiska na društvo. U novinarstvu je došlo do određenog popuštanja partijske stege i do jačanja samostalnosti i profesionalnosti u uređivanju te do prodora nekih zapadnjačkih utjecaja.⁴⁹ No to razdoblje popuštanja nije dugo trajalo. Nakon političkog razilaženja vrha Partije s Milovanom Đilasom i njegovim „liberalizmom“ 1954. godine, SKJ je uveo pojačani nadzor nad novinarstvom te je došlo do zastoja u razvoju medijskih sloboda, što je trajalo sve do kraja 1950-ih. Koliki je bio politički utjecaj na tadašnje novinarstvo je razvidno i iz sjednice Društva novinara Hrvatske (DNH). Na Dvanaestoj skupštini DNH-a, održanoj u Zagrebu 1958. godine, izražen je stav da je uloga medija u Hrvatskoj u „pravilnom informiranju javnosti i formiranju javnog mnijenja u pravcu socijalizma“ te da su zato dobili priznanje na Sedmom kongresu SKJ i od Josipa Broza Tita osobno. Kao orijentacija je naveden i Titov stav da „svoj zadatak štampa ne može pravilno vršiti ako (...) ljudi iz štampe nemaju puno povjerenje u ostvarenje cilja kome teže radnička klasa i društvo u cijelini.“⁵⁰

Za razvoj situacije u Hrvatskoj i Jugoslaviji događaj od presudnog značenja bila je smrt Josipa Broza Tita 4. svibnja 1980. godine. Tito je dotad predstavljao glavni integrativni faktor u zemlji te je bio osoba koja je svojim autoritetom određivala pravac političkih kretanja.

Nakon njegove smrti, hrvatsko novinstvo nije više bilo, kako ističe Novak, »slijepi poslušnik političkih struktura koje su bespogovorno dirigirale medijima i javnošću, unatoč

⁴⁶ Grbelja, Josip. Nav.dj., str. 174.

⁴⁷ Novak, Božidar. Nav.dj., str. 461.

⁴⁸ Isto, str. 461-462.

⁴⁹ Novak, Božidar. Nav.dj., str. 495.

⁵⁰ Mihaljević, Josip. Liberalizacija i razvoj medija u komunističkoj Hrvatskoj 1960-ih i na početku 1970-ih. // Društvena istraživanja 24, 2(2015), str. 242. URL: <https://hrcak.srce.hr/144467> (2018-09-17)

represivnom i ograničavajućem medijskom sustavu.«⁵¹ Okrenutost čitateljima, a kasnije tržištu, nestanak subvencioniranja i orijentacija na rentabilnost jačaju samosvijest novinara i materijalnu, pa i sve veću profesionalnu neovisnost.⁵² U osamdesetim godinama se polako uspostavljala tolerantnija atmosfera u svim dijelovima intelektualnog djelovanja, posebice u kulturi. U listovima se uvode tzv. zabavne rubrike, pretežito iz života na Zapadu. Zapadni “glamur” i život estrade nove su teme u svim listovima.⁵³

Početna liberalizacija zemlje i nove mogućnosti za profesionalno novinarstvo okrenuto čitateljima i javnosti afirmirat će hrvatski tjednik *Naprijed* koji je počeo izlaziti još 1943. godine, a novo vrijeme bit će inspiracija novinarima *Vjesnika* da pokrenu novi tjednik, *Vjesnik u srijedu*, u travnju 1952. godine. Oba će odigrati važnu ulogu u liberalizaciji hrvatskog novinstva i njegovu odvajanju od političkih vrhova, što će biti jedna od glavnih tema u Socijalističkoj Hrvatskoj.

⁵¹ Novak, Božidar. Nav.dj., str. 494.

⁵² Isto, str. 462.

⁵³ Isto, str. 463.

4. Novine u socijalističkoj Hrvatskoj

4.1. Hrvatski tisak poslije Drugog svjetskog rata

Tijekom Drugog svjetskog rata mediji, posebice tisak, odigrali su važnu ulogu u širenju politički podobnih poruka.⁵⁴ Prema riječima njegovog urednika Božidara Novaka, jezgru najvećeg hrvatskog novinskog poduzeća činio je dnevni list *Vjesnik*. Izlazio je u Zagrebu, u razdoblju od 1940. do 2012. godine.. Nakon što je *Vjesnik*, kao najznačajniji dnevni list, počeo izlaziti, uslijedio je val liberalizacije koji se najbolje osjećao u izlaženju lokalnih novina, kao što su zagrebački *Narodni list* i *Naprijed*. Međutim, list *Naprijed* ubrzo se ugasio zbog otvorenih sukoba s vrhom partije.⁵⁵ Ubrzo je svaka regija u Hrvatskoj imala svoj lokalni dnevni list pa je tako u Splitu izlazila *Slobodna Dalmacija*, u Istri *Glas Istre*, u Slavoniji *Glas Slavonije*, a u Rijeci *Primorski vjesnik* i *Voce del Popolo*. Nakon potpisivanja mirovnog ugovora u Parizu *Primorski vjesnik* je ukinut, a u Rijeci je pokrenut *Riječki list* koji od 1954. godine nosi naslov *Novi list*.⁵⁶ Moglo bi se reći da su pedesete godine 20. stoljeća zbog spomenutog liberalističkog vala, donosile jačanje profesionalizma u novinstvu.⁵⁷

4.2. Hrvatski tisak u vrijeme Hrvatskog proljeća

Na prijelazu iz šezdesetih u sedamdesete godine dogodio se pokret pod nazivom Hrvatsko proljeće. Bilo je to razdoblje kulturnih, gospodarskih i političkih promjena koje su zahvatile Hrvatsku. Za vrijeme Hrvatskog proljeća liberalnije političko okruženje i stavovi hrvatskog partijskog vodstva omogućili su slobodniji razvoj medija. Hrvatsko proljeće bilo je razdoblje najznačajnijih programatskih listova i časopisa. Poseban ton političkom hrvatskom novinarstvu davali su omladinski i studentski listovi (*Omladinski tjednik*, *Tlo* i *Studentski list*).⁵⁸ U spomenutim listovima hrvatska mladež odlučila se na javno iznošenje svojih oštrih zapažanja koja se odnose na legitimiranje hrvatskog nacionalnog identiteta. Velik udio u nakladi činila su izdanja *Vjesnika* koja su pokrivala sva područja ljudske aktivnosti, npr. klasičnu štampu, ženski i muški kutak, sportske prikaze, filmske i kazališne novosti i slično, o kojima će biti riječ u poglavlju koje slijedi.

⁵⁴ Isto, str. 151.

⁵⁵ Isto, str. 167.

⁵⁶ Najbar-Agičić, Magdalena. Nav.dj., str. 168.

⁵⁷ Isto, str. 169.

⁵⁸ Isto, str. 170.

4.3. Izdanja izdavačke kuće Vjesnik

Vjesnik d.d. je bila hrvatska tiskarsko-nakladnička tvrtka, koja je imala sjedište u Zagrebu. Osnovana je 1946. godine pod imenom Narodna štampa, a današnje ime nosi od 1952. godine. Bavi se izdavanjem, tiskanjem i prodajom novina i drugih tiskovina. Tvrtka je vrhunac proizvodnje i prihoda dosegla 1980-ih godina, kada je bila najjača novinarska tvrtka u Jugoslaviji. *Vjesnik* je bio najznačajniji dnevni list poslijeratne Hrvatske, kasnije preimenovan u *Vjesnik Narodnog fronta Hrvatske*. Upravo oko dnevnika *Vjesnik* nastalo je najmoćnije novinsko poduzeće poslijeratne Hrvatske: NIP *Vjesnik*.⁵⁹ Vjesnik je izdavao niz dnevnih novina, tjednika i mjesečnika, od kojih ćemo izdvojiti neke od njih koji su bili pretežno zabavnog karaktera: *Svijet*, *Plavi vijesnik*, *Arena*, *Studio* i *Start*.

4.3.1. Svijet (1953-1992)

Godine 1953. pokrenuta je modna revija, novi list namijenjen prvenstveno ženskom čitateljstvu, nazvan vjerojatno po uzoru na poznati međuratni ilustrirani magazin, koji se isto zvao *Svijet*. *Svijet* je bio namijenjen praćenju mode, kozmetike, kazališta, filma i romana.⁶⁰ Prvih desetak godina izlazio je kao mjesečnik, da bi od 1963. godine ostao dvotjednik te je izlazio s podnaslovom *Jugoslavenska ženska revija*. Naklada *Svijeta* u početnom razdoblju iznosila je oko 20-30 tisuća primjeraka. Ubrzo se udvostručila, a kasnije, u svoje zlatno doba, od kraja 1960-ih do početka 1980-ih, dostiže i imponantnu brojku od više od dvjesto tisuća primjeraka. To ovu „žensku reviju“ čini iznimno profitabilnom.⁶¹ 1970-ih *Svijet* je bio i jedina ženska revija u Hrvatskoj. 1980-ih godina *Svijet* stagnira, naklada opada, a u uvjetima ekonomske krize u zemlji revija smanjuje svoj opseg. Usprkos pokušajima moderniziranja i prilagođavanja novim okolnostima, *Svijet* gubi svoj značaj. Godine 1992. prestaje izlaziti.⁶²

4.3.2. Plavi vjesnik (1954-1973)

Plavi vjesnik nastao je iz strip-izdanja (*Miki strip*) Vjesnikove izdavačke kuće 1954. godine i trebao je biti list za cijelu obitelj, no namijenjen je bio prvenstveno mladima. Objavljivao je putopise, priloge o športu, filateliji, filmu i sličnim temama, a kasnije je donosio i televizijski

⁵⁹ Isto, str. 166.

⁶⁰ Isto, str. 173.

⁶¹ Isto.

⁶² Isto.

program. Za “Plavi vjesnik” realizirao je ukupno 13 naslova, većinom opsežnih strip serijala koji su u nastavcima znali izlaziti i godinama.⁶³ U početku je izlazio u velikom formatu, no smanjen je 1957. godine, a 1959. godine prešlo se na višebojni tisak (Slika 1). Nakon promjena izazvanih slomom Hrvatskog proljeća pokušalo preko *Plavog vjesnika* mladima prenositi poželjne ideološke sadržaje, izgubio je na svojoj atraktivnosti, te je njegovo izlaženje obustavljeno 1973. Do tada je objavio 970 brojeva, a najveća naklada bila je 120 tisuća primjeraka.⁶⁴

4.3.3. Arena (1959-2009)

Arena počinje izlaziti 1959. godine kao revija za film i televiziju, da bi kasnije uglavnom bila ilustrirani zabavni tjednik. *Arena* je, za razliku od tadašnjih revija posvećenih filmskoj tematici u Zagrebu (*Filmski vjesnik*, *Novela film*), koji su bili polumjesečnici, izlazila svaki tjedan. Uskoro je *Arena* postupno širila svoje interese i raznovrsnost rubrika. S vremenom je uvela čak i posebnu rubriku usmjerenu na jugoslavenske (hrvatske) radnike u inozemstvu. Zahvaljujući uspješnoj prodaji na cijelom jugoslavenskom novinskom tržištu i u inozemstvu potkraj 1960-ih, *Arena* je dostizala naklade od gotovo pola milijuna primjeraka.⁶⁵ Zanimljivo je da je 1970-ih godina preko *Arene* bilo moguće naručivati i knjige, uglavnom savjetodavnog tipa (Slika 2).

4.3.4. Studio (1964-1998)

Lepezu popularnih zabavnih listova izdavačko poduzeće *Vjesnik* obogaćuje postupno novim naslovima. Godine 1964. počinje izlaziti *Studio*, ilustrirana revija za televiziju, radio, film i kazalište (Slika 3). U početku je *Studio* tiskan u skromnoj tehničkoj formi, na roto-papiru i bez ilustracija, u nakladi od 60 tisuća primjeraka, ali kasnije prelazi na kvalitetni, atraktivni tisak što rezultira, potkraj 1960-ih, nakladom većom od 300 tisuća primjeraka.⁶⁶ U razdoblju obračuna s Hrvatskim proljećem i *Studio* se suočava s optužbama i doživljava promjene na čelnim mjestima uredništva, no i dalje izlazi u značajnoj nakladi. Kao posebna publikacija opstao je na tržištu do 1998. godine, a kasnije se revije pod istim naslovom javljaju kao tjedni specijalizirani prilozi dnevnim listovima (*Jutarnjem listu* u izdanju Europapress Holdinga (EPH) od 2005. godine).⁶⁷

⁶³ Butković, Lidija. Plavi vjesnik (1954.-1973.). URL: <http://www.stripforum.hr/leksikon/magazin/plavi-vjesnik/> (2018-09-17)

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Najbar-Agičić, Magdalena., Nav.dj., str. 174.

⁶⁶ Isto, str. 84.

⁶⁷ Isto, str. 174-175.

4.3.5. Vikend (1968-1998)

Vikend (Slika 4) je magazin za slobodno vrijeme, a počinje izlaziti 1968. godine usporedno s uvođenjem neradne subote i novom pojavom potrošačkog društva. Trebao je donositi korisne informacije i savjete o mogućnostima provođenja slobodnog kraja tjedna te nuditi zabavno i zanimljivo štivo za trenutke predaha radnih ljudi. List je bio dobro prihvaćen te je imao stalni porast naklade (do oko 160 tisuća primjeraka 1983. godine), iako se uglavnom bazirao na vanjskim suradnicima. Sve do 1994. godine izlazio je kao tjednik, a kasnije smanjuje učestalost izlaženja na dvotjednu, pa mjesečnu i gasi se 1998. godine.⁶⁸

4.3.6. Start (1969-1991)

Start je kao polumjesečnik pokrenut 1969. godine u izdavačkoj kući *Vjesnik* kao ilustrirana revija. Trebao je biti revija za slobodne komunikacije, a u godinu dana pretvorio se u reviju za muškarce koju čitaju i žene. U *Startu* se pisalo i o automobilima, ali je posebno popularan postao zbog praćenja tema vezanih uz erotiku koje su drugi listovi izbjegavali. U partijskim je krugovima bio kritiziran zbog prenošenja zapadnih utjecaja i „vesternizacije Hrvatske“, no bio je profitabilan i opstao je na tržištu. U osamdesetima pažnju su privlačili i članci „ozbiljnijeg“ političkog sadržaja objavljivani na stranicama *Starta*, a objavljivali su se i provokativni politički članci.⁶⁹

4.4. Hrvatsko novinstvo osamdesetih godina i liberalizacija medijskog prostora

Osamdesete godine bile su obilježene gospodarskom krizom te sve dubljom krizom političkog sustava u zemlji koja se odrazila na tiskane medije. Zbog poteškoća u opskrbi papirom nakon velike gospodarske krize 1973. i 1974. godine, opseg novina je smanjen za 10 %.⁷⁰

Osamdesetih godina dolazi ipak i do novih pojava na medijskoj sceni. Godine 1982. pokrenut je tjednik *Danas*. Smatra se da je *Danas* postavio nove novinarske standarde na tadašnjem jugoslavenskom medijskom prostoru.⁷¹ Naklada lista dosegla je 150 tisuća primjeraka. Bio je to pokušaj objektivnog novinarstva te su se na stranicama časopisa *Danas* mogle pronaći i određene kritike na račun vlasti. To je na partijskim forumima dovelo do optužbi na njegov račun, a posljedično do ublažavanja linije *Danasa*. Ponovno jačanje pozicije tjednika

⁶⁸ Isto, str. 175.

⁶⁹ Isto.

⁷⁰ Isto, str. 177.

⁷¹ Buljan, Ivica S. In memoriam: Joža Vlahović. // Arhiva priopćenja (24.12.2014.) URL: <http://old.hnd.hr/hr/arhiva/show/60355/index.html> (2018-09-17)

dogodilo se u razdoblju od 1986. do 1988. godine kada je naklada ponovno porasla do 100 tisuća primjeraka. Pisanje časopisa *Danas* bilo je svojevrsna priprema javnosti za nadolazeće promjene. Tjednik *Danas* prestao je izlaziti 1992. godine.⁷²

Od 1979. godine u Splitu je izdavan humoristički list *Berekin*. Bio je to prvi moderni satirički list u Hrvatskoj. Zbog oštine satire prisutne na njegovim stranicama, u obliku karikatura, šaljivih fotomontaža i priča, bio je često zabranjivan, no njegovi izdavači uspijevali su ga održati na tržištu mijenjajući često tiskare i izdavače.⁷³ Također, u Splitu je 1980-ih godina počeo izlaziti satirički list *Feral*, koji je pokrenut 1983. godine kao nedjeljni politički zabavnik *Nedjeljne Dalmacije*. Feralov humor često je izazivao negativne reakcije vlasti što je 1988. godine dovelo čak do zabrane jednog izdanja *Nedjeljne Dalmacije*, a sa strane nekih medija u Srbiji dolazile su optužbe za ustaštvo.⁷⁴ Zbog niske naklade i nesklonosti sponzora, ali i financijskih problema, u lipnju 2008. godine objavljen je zadnji broj *Ferala*.

Važno mjesto na medijskoj sceni Hrvatske 1980-ih godina zauzimao je i tjednik *Polet*. Službeni izdavač *Poleta*, koji je izlazio od 1966., bio je Centralni komitet Saveza omladine Hrvatske. Mnogi njegovi autori odigrali su važnu ulogu u zagrebačkom omladinskom tisku općenito.⁷⁵ Bio je to list koji je izlazio kontinuirano u razdoblju od 1976. do 1990. godine. Ipak, posebnu popularnost stekao je 1980-ih. Kako se tijekom 1980-ih sve više osjećalo labavljenje sistema, *Polet* je postajao još “slobodniji“, pojavljuju se tekstovi pisani u maniri ulice, s puno psovki.⁷⁶ Iako nije nastupao otvoreno protiv političkog sistema, njegova uređivačka politika i način pisanja donosili su prve znakove novoga na hrvatsku medijsku pozornicu.⁷⁷ List *Polet* bio je glavni medijski promotor glazbenog Novog vala, stripocrtča okupljenih u grupu Novi kvadrat, potpuno drukčijeg pristupa novinskoj fotografiji, kao i novog pristupa književnosti, filmu i kazalištu.⁷⁸ Iako je partijsko vodstvo osamdesetih godina odbijalo prihvatiti nove trendove, nove tendencije ipak nije bilo moguće zaustaviti zbog promjena koje su se istovremeno zbivale u svijetu. Pad komunizma 1989. godine donio je goleme promjene u novinstvu u zemljama Srednjoistočne Europe, kao i slobodu tiska.

⁷² Najbar-Agičić, Magdalena. Nav.dj., str. 174.

⁷³ Isto.

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ Zubak, Marko. Omladinski tisak i kulturna strana studentskoga pokreta u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (1968.-1972.). // Časopis za suvremenu povijest 46, 1(2014), str. 40. URL: <https://hrcak.srce.hr/122059> (2018-09-17)

⁷⁶ Novak, Božidar. Navd. dj.. str. 328.

⁷⁷ Najbar-Agičić, Magdalena. Nav.dj., str. 172.

⁷⁸ Isto, str. 177-178.

5. Zaključak

Novinstvo u doba socijalističke Jugoslavije je bilo podvrgnuto cenzurama, ukidanjima i modifikacijama, prvenstveno zbog mijenjanja političkih prilika u kojima se našlo. Mediji su u cijeloj Jugoslaviji nakon Drugog svjetskog rata bili strogo kontrolirani i služili su stvaranju jugoslavenskog identiteta. Službe državne sigurnosti su sprečavale prodiranje u javnost svih onih informacija koje su bile u suprotnosti od strane režima favoriziranim interpretacijama. Do promjena je dovelo otvaranje svijetu. Cenzura je bila najjača u prvim poratnim godinama, što je, s obzirom na partizansku pobjedu protiv okupatora sasvim razumljivo. Takva praksa je, iz današnje perspektive, sasvim razumljiva i, može se reći, očekivana.

Hrvatsko novinstvo u to vrijeme, kao uostalom i u cijeloj socijalističkoj Jugoslaviji, obilježava prividni politički pluralizam. Komunistička partija formalno je priznala slobodu tiska, ali su iza kulisa djelovali mehanizmi dirigitiranja tiskom te je novinstvo bilo u njezinim počecima sredstvo koje prenosi i propagira politiku i odluke partijskoga vrha. U tom sustavu nije bila ostavljena nikakva mogućnost za slobodno djelovanje medija i novinstva. Tisak je bio transmisija partije, sredstvo agitacije i propagande. U tom se razdoblju stvara veliki broj policijskih dosjea o nepoćudnom ponašanju novinara. Listovi tog vremena morali su poslušno prenositi odluke o sudskim i političkim progonima i podržavati ih političkim komentarima. Bit komunističkog režima bila je kontrola nad informiranjem što nije uvijek funkcioniralo i ovisilo je o unutarpolitičkim i vanjskopolitičkim potezima Jugoslavije, ali i nekim važnim prekretnicama, poput sukoba s SSSR-om, smjene Aleksandra Rankovića, Hrvatskog proljeća ili smrti Josipa Broza Tita. Sloboda medija u socijalističkoj Jugoslaviji tretirala se kao jedno od temeljnih ljudskih prava. Kada je SKJ uveo pojačani nadzor nad novinstvom, došlo je do zastoja u razvoju medijskih sloboda, a trajalo do kraja 1950-ih. No, unatoč tome, 1960-ih dolazi do liberalizacije položaja i uloge medija. Nakon Hrvatskog proljeća 1971. pritisak je na medije bio ponovno osnažen, da bi potom potkraj postojanja socijalističke Jugoslavije on postupno počeo slabiti. S padom komunizma otvoren je put razvoju slobode tiska.

6. Literatura

1. Ban, Vjekoslav. Totalitarni režimi u Hrvatskoj u 20. stoljeću. Koprivnica, 2015.
2. Barbarić, Ana. Cenzura knjige u Hrvatskoj: 1918. – 1990. Zagreb, 2014.
3. Buljan, Ivica S. In memoriam: Joža Vlahović. // Arhiva priopćenja (24.12.2014.) URL: <http://old.hnd.hr/hr/arhiva/show/60355/index.html> (2018-09-17)
4. Butković, Lidija. Plavi vjesnik (1954.-1973.). URL: <http://www.stripforum.hr/leksikon/magazin/plavi-vjesnik/> (2018-9-17)
5. Domović, Annabel. Cenzura u SFRJ i frankističkoj Španjolskoj. Zagreb, 2015.
6. Grbelja, Josip. Nepoznati dokumenti o odnosu Milovana Dilasa i Petra Šegedina: cenzor i njegova žrtva. // Republika 54, 11/12(1998), str. 120-174.
7. Hebrang Grgić, Ivana. Zakoni o tisku u Hrvatskoj od 1945. do danas. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 42, 3(2000), str. 54-122.
8. Lopušina, Marko. Crna knjiga: Cenzura u Jugoslaviji 1945.-91. Beograd: Fokus, 1991.
9. Malković, Stjepan. Medijski prijepori. Zagreb: Friedrich Ebert Stiftung, 2004.
10. Matković, Hrvoje. Povijest Jugoslavije. Zagreb: Naklada PiP Pavičić, 2008.
11. Mihaljević, Josip. Liberalizacija i razvoj medija u komunističkoj Hrvatskoj 1960-ih i na početku 1970-ih. // Društvena istraživanja 24, 2(2015), str. 242-247. URL: <https://hrcak.srce.hr/144467> (2018-09-17)
12. Najbar-Agičić, Magdalena. Povijest novinarstva – Kratki pregled. Zagreb: Sveučilište Sjever, 2015.
13. Narodna fronta. // Proleksis enciklopedija online. 2015. URL: <http://proleksis.lzmk.hr/38447/> (2018-09-17)
14. Novak, Božidar. Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2005.
15. Radić, Marko. Novinarstvo u Hrvatskom proljeću: Neda Krmpotić i Vjesnik u srijedu: diplomski rad. Zagreb: Hrvatski studiji, 2017.

16. Sinovčić-Perković, Jakov. Cenzura knjige u Hrvatskoj: 1918. – 1990. Zagreb, 2014.
17. Spehnjak, Katarina. Javnost i propaganda: Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske: 1945.-1952. Zagreb: Hrvatski institut za povijest/Dom i svijet, 2002.
18. “Ustavni zakon Narodne Republike Hrvatske o osnovama društvenog i političkog uređenja i republičkim organima vlasti”, Narodne novine 9/1963., br. 9
19. Zubak, Marko. Omladinski tisak i kulturna strana studentskoga pokreta u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (1968.-1972.). // Časopis za suvremenu povijest 46, 1(2014), str. 19-40. URL: <https://hrcak.srce.hr/122059> (2018-09-17)

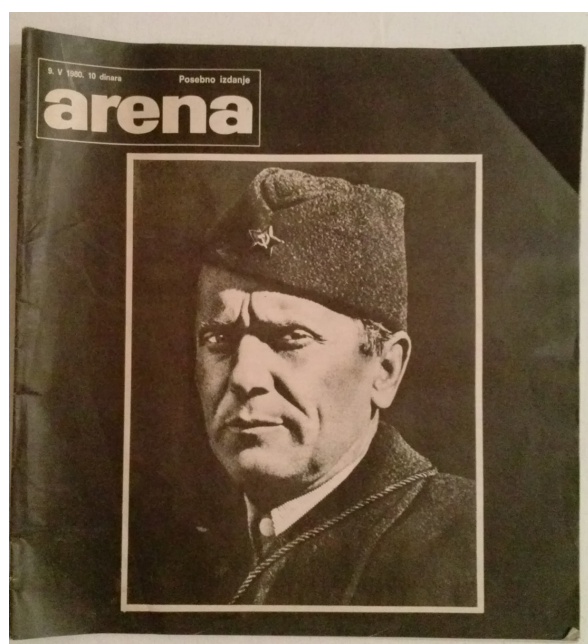
7. Prilozi

Slika 1. Plavi Vjesnik

Izvor: Internet: Plavi vjesnik, preuzeto 1.8.2018. s <https://www.njuskalo.hr/casopisi-magazini/plavi-vjesnik-1966-1967-1968-1969-oglas-19613856>

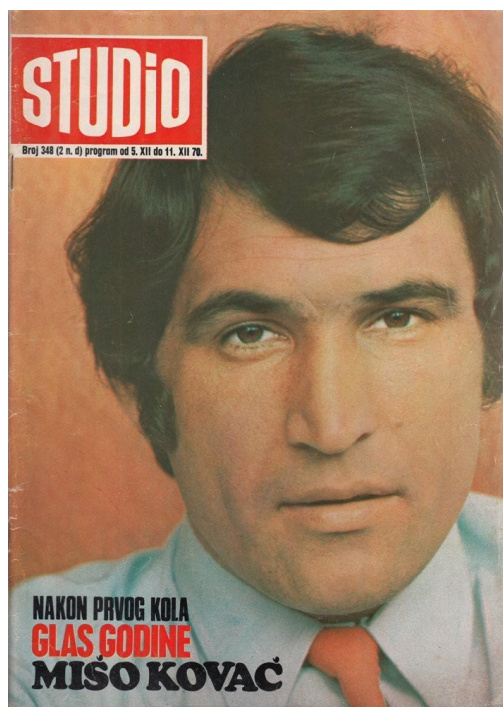
Slika 2. Arena

Izvor: Internet: Arena, preuzeto 1.8.2018. sa

https://www.kupindo.com/Ostalo/28196273_CASOPIS-ARENA-POSEBNO-IZDANJE

Slika 3. Studio

Izvor: Internet: Studio, preuzeto 27. 6. 2018. s <https://www.karmavinil.com/studio-br348/>

Slika 4. Vikend

Izvor: Internet: Vikend, preuzeto 5.8.2018. sa <https://www.njuskalo.hr/casopisi-magazini/vikend-svi-1-kn-kom-pojedinačno-2-kn-kom-oglas-20829269>

Slika 5. Start

Izvor: Internet: Start, preuzeto 5.8.2018. sa <https://novi.ba/clanak/25693/yu-erotika-djevojke-su-se-vrlo-rado-skidale-za-casopis-start-foto>